

قدرت، جامعه مدنی و مطبوعات

www.ketab.ir

هادی خانیکی

www.ketab.ir

هادی خانیکی
قدرت، جامعه مدنی و مطبوعات/ تهران طرح نقد، ۱۳۹۷
ص ۵۷۶
چاپ اول
کتابشناسی: جدول نمودار
شماره کتابشناسی ملی: ۴۷۰۲۳۴۱

انتشارات طرح نقد

میدان انقلاب - کارگر جنوبی - مقابل پاساژ مهستان - پلاک ۱۲۵۱ - واحد ۴

تلفکس ۶۶۴۸۳۷۶۳

صندوق پستی ۸۳۱۸۵ - ۱۳۱۴۹

tarhenaghd@gmail.com

عنوان قدرت، جامعه مدنی و مطبوعات

نویسنده هادی خانیکی

ناشر طرح نقد

نوبت چاپ / سال انتشار اول / ۱۳۹۷

طراح روی جلد امیر مسعود نیائی

حروف‌نگار و صفحه‌آرا غلامرضا عقیلی شمس

شابک ۹۷۸-۶۰۰-۸۵۸۲-۱۱-۳

شمارگان ۷۰۰ نسخه

چاپ و صحافی معراج

قیمت ۴۸/۰۰۰ تومان

حق انتشار همه حقوق محفوظ است

www.ketab.ir

فهرست

مقدمه، باب دوم.....	۹
پیشگفتار.....	۱۲
توسعه نیافتگی مطبوعاتی در عصر «تمدن اطلاعاتی».....	۱۲
۱. توسعه نیافتگی سیاسی و توسعه نیافتگی مطبوعاتی.....	۲۵
۱-۱- در جستجوی مسئله.....	۲۵
۱-۲- نقش مطبوعات در ایران.....	۳۴
۱-۳- در جستجوی یک مدل نظری.....	۳۹
۱-۴- مطبوعات و توسعه.....	۴۳
۱-۵- موانع توسعه نیافتگی سیاسی و مطبوعاتی.....	۵۰
مدل توسعه نیافتگی سیاسی و مطبوعاتی.....	۵۰
۲. قدرت، جامعه مدنی و فرهنگ ایرانی.....	۵۵
۲-۱- قدرت سیاسی.....	۵۵
۲-۱-۱- نظریه های مبتنی بر افزایش و تمرکز قدرت سیاسی.....	۵۶
۲-۱-۲- نگرشهای توتالیتر مارکسیستی.....	۵۸
۲-۱-۳- ویر و نظام پاتریمونیال.....	۶۱
۲-۱-۴- نظریه های ارتدوکسی درباره نظام اجتماعی ایران.....	۶۶
۲-۱-۵- استبداد شرقی، تولید آسیایی و جامعه آبیاری.....	۶۰
۲-۱-۶- اشرف و موانع توسعه از زاویه شهر.....	۷۰
۲-۱-۷- کاتوزیان و نظریه استبداد ایرانی.....	۷۴
۲-۱-۸- بشیریه و موانع توسعه سیاسی در ایران.....	۷۹
۲-۱-۹- جمع بندی نظریه های قدرت سیاسی در ایران.....	۸۳
۲-۲- جامعه مدنی.....	۸۸

- ۳-۲-۲-۲- روسو و قرارداد اجتماعی..... ۹۳
- ۴-۲-۲-۲- هگل؛ جامعه مدنی و دولت..... ۹۴
- ۵-۲-۲-۲- گرامشی و جامعه مدنی..... ۹۸
- ۷-۲-۲-۲- جمع‌بندی نظریه‌های جامعه مدنی..... ۱۰۴
- ۳-۲-۲-۲- فرهنگ سیاسی نخبگان..... ۱۰۹
- ۴-۲-۲-۲- سازوکارهای حل و فصل تضادهای اجتماعی..... ۱۲۰
- ۱-۲-۴-۲- فرهنگ ایرانی..... ۱۲۵
- ۲-۲-۴-۲- فرهنگ اسلامی..... ۱۲۶
- ۳-۲-۴-۲- سنگ غربی..... ۱۲۸
۳. توسعه و ابوعات..... ۱۳۵
- ۱-۳-۱- نقش مطبوعات در آثا: پیشگامان مطالعات ارتباط جمعی..... ۱۳۸
- ۲-۳-۲- مطبوعات در آثا: سه‌ها، آلبر و ترو..... ۱۳۹
- ۳-۳-۳- مطبوعات و تحقیقات توسعه..... ۱۴۰
- ۴-۳-۳- مطبوعات و دیدگاه‌های لیبرال..... ۱۴۱
- ۵-۳-۳- مطبوعات در نگرش لیبرالی - بینی لرنر..... ۱۴۳
- ۶-۳-۳- شرام، مطبوعات و شاخص‌های توسعه..... ۱۴۷
- ۷-۳-۳- فرای و تغییر متغیرها..... ۱۴۹
- ۸-۳-۳- اینکلس و تنزل حد تأثیر رسانه‌ها..... ۱۵۰
- ۹-۳-۳- روابط علی میان متغیرهای توسعه..... ۱۵۰
- ۱۰-۳-۳- راجرز و نشر نوآوری..... ۱۵۱
- ۱۱-۳-۳- شاخص‌های توسعه ارتباطات..... ۱۵۴
- ۱۲-۳-۳- عوامل تاریخی توسعه‌نیافتگی مطبوعات ایران..... ۱۵۷
- ۱۳-۳-۳- جمع‌بندی نظریه‌ها..... ۱۶۲
۴. فرضیه‌ها و روش‌های تحقیق در توسعه‌نیافتگی مطبوعات..... ۱۶۳
- ۱-۴-۴- فرضیه‌ها و پرسشها..... ۱۶۴
- ۲-۴-۴- پرسشهای اساسی..... ۱۶۹
- ۳-۴-۴- روش‌های دستیابی به مدل نظری..... ۱۷۰
- ۱-۴-۳-۴- روش اسنادی..... ۱۷۱
- ۲-۴-۳-۴- روش دلفی یا سروش..... ۱۷۱

- ۴-۴-۱۷۲..... روش تحقیق برای توصیف و تبیین مقوله‌ها
- ۴-۴-۱۷۳..... روش تحقیق تاریخی
- ۴-۴-۱۷۷..... روش تحلیل محتوا
- ۴-۴-۱۸۱..... تحلیل گفتمان
- ۴-۵-۱۸۲..... جمع‌آوری داده‌ها
- ۴-۵-۱۸۴..... تعاریف نظری و عملیاتی
- ۴-۵-۱۸۴..... توسعه
- ۴-۵-۱۸۷..... ساخت قدرت
- ۴-۵-۱۹۱..... معرفی عملیاتی ساخت قدرت
- ۴-۵-۱۹۳..... جامعه مدنی
- ۴-۵-۱۹۴..... ربرنگ ریاسی نخبگان
- ۴-۵-۱۹۸..... سازوکارها و نهادهای حل تعارضهای اجتماعی
- ۴-۶-۱۹۹..... گستره تاریخی و محدودۀ تحقیق
- ۴-۷-۲۰۰..... آزمونهای تنقیح
- ۴-۸-۲۰۰..... پایایی و روایی
- ۴-۵-۲۰۴..... دولت، جامعه و فرهنگ ایران در دوران راکندگی و تمرکز قدرت
- ۴-۵-۲۰۷..... دولت و نظام سیاسی
- ۴-۵-۲۲۱..... ۱-۱-۵- کانونهای متنوع اعمال قدرت
- ۴-۵-۲۵۰..... ۲-۱-۵- کودتای سوم اسفند و تمرکز قانون قدرت
- ۴-۵-۲۷۴..... ۳-۱-۵- مقایسه تطبیقی ثبات یا تنوع کانونهای اعمال قدرت در دو دوره
- ۴-۵-۳۰۱..... ۳-۵-۳-۱- جامعه مدنی
- ۴-۵-۳۰۱..... ۱-۳-۵- نهادها و گروههای عرفی و سنتی
- ۴-۵-۳۰۸..... ۲-۳-۵- انجمنها و گروههای خودانگیخته و سیاسی
- ۴-۵-۳۲۰..... ۳-۲-۵- احزاب و فراکسیونهای سیاسی
- ۴-۵-۳۳۵..... ۴-۲-۵- گروهها و اتحادیه‌های صنفی
- ۴-۵-۳۳۹..... ۳-۵-۳- فرهنگ سیاسی نخبگان
- ۴-۵-۳۴۴..... ۴-۵-۳- سازوکارها و دستگاههای حل اختلاف
- ۴-۶-۳۴۹..... ۶-۱-۵- ساخت مطبوعات ایران در دوران توزیع و تمرکز قدرت سیاسی
- ۴-۶-۳۴۹..... ۱-۶-۵- روند تاریخی پیدایش و تحول مطبوعات در ایران

- ۶-۲- آنار نظام سیاسی و ساخت اجتماعی در عرصه مطبوعات ۳۷۳
- ۶-۲-۱- چگونگی و حد نظارت بر مطبوعات ۳۷۴
- ۶-۲-۲- اقدامهای جمعی و گروههای مطبوعاتی ۳۸۱
- ۶-۲-۳- تأثیر نظام سیاسی بر مطبوعات به روایت اسناد تاریخی ۳۸۴
- ۶-۲-۴- شاخصهای کمی توسعه مطبوعات ۳۹۷
- ۶-۲-۵- شاخصهای کیفی (تحلیل محتوای نشریات شاخص دو دوره) ۴۲۰
- ۶-۲-۶- شاخصهای بازنگری ۴۳۹
- ۶-۲-۷- رهیافت تاریخی: قدرت سیاسی نامحدود، جامعه مدنی محدود؛ مطبوعات ناتوان ۴۵۲
- ۶-۲-۷-۱- دوره پراکندگی یا توزیع قدرت سیاسی ۴۵۹
- ۶-۲-۷-۱-۱- ساخت اجتماعی در دوره پراکندگی یا توزیع قدرت سیاسی ۴۵۹
- ۶-۲-۷-۱-۲- ساخت مطبوعاتی در دوره پراکندگی قدرت سیاسی ۴۶۰
- ۶-۲-۷-۲- دوره تمرکز قدرت سیاسی ۴۶۱
- ۶-۲-۷-۲-۱- ساخت اجتماعی دور تمرکز قدرت سیاسی ۴۶۱
- ۶-۲-۷-۲-۲- ساخت مطبوعاتی در دوره تمرکز قدرت سیاسی ۴۶۲
- ۶-۲-۷-۲-۳- پی‌گفتار: گرانگه‌های مطبوعات مؤثر و مسئله ۴۶۶
- ۶-۲-۷-۲-۴- کتابشناسی ۴۷۱
- ۶-۲-۷-۲-۵- ۱. منابع فارسی ۴۷۱
- ۶-۲-۷-۲-۵- ۱-۱. کتابها و رسانه‌ها ۴۷۱
- ۶-۲-۷-۲-۵- ۲. منابع انگلیسی ۴۸۷
- ۶-۲-۷-۲-۵- ۲-۱. کتب ۴۸۷
- ۶-۲-۷-۲-۵- ۲-۲. مقالات ۴۸۹

به نام خداوند جان و خرد

مقدمهٔ چاپ دوم

به «روزنامهٔ ایام» در، همه پیداست
اگر بخواهی دانست، «روزنامه» بخوان
عنصری

قدرت، جامعهٔ مدنی و مطبوعات مبتنی بر تحقیقی است که در ۱۳۷۴ با عنوان «عوامل اجتماعی توسعه نیافته گوی در ایران» در چهارچوب پایان‌نامهٔ اولین دورهٔ کارشناسی ارشد رشتهٔ علوم ارتباطات در دانشگاه علامه طباطبائی به انجام رسید و به عنوان پایان‌نامهٔ دکتر کشور در حوزهٔ علوم انسانی در ۱۳۷۵ برگزیده شد. پایهٔ این پژوهش درشش برای پیوند دادن دریافت‌های تجربی و رهیافت‌های علمی در دسائی به الگویی برای فهم رابطهٔ میان ساخت قدرت و مطبوعات در ایران بود. در واقع، این تحقیق جستجو برای یافتن پاسخ به مسائلی بود که نگارنده در ملاقی میان سه حوزهٔ سیاست، مطبوعات و دانشگاه با آنها روبه‌رو بود. تحقیق در این مسائل نه محدود به عرصه‌هایی مشخص می‌شد و نه روش انجام آن شناخته شده و روشن بود، از این رو باید مطالعه‌ای تاریخی و تطبیقی در حوزهٔ مطبوعات، سیاست و جامعه پی گرفته می‌شد تا مفاهیم و مقوله‌های اساسی پژوهش در این کار میان رشته‌ای روشن‌تر می‌گردید.

در این فرآیند، دستیابی به مدلی نظری که بتواند نسبت میان «قدرت»، «جامعه مدنی» و «فرهنگ سیاسی» را با «مطبوعات» در ایران نشان دهد، از جمله تلاش‌هایی بود که می‌توانست مبنایی برای گفت و گو در عرصه اندیشه، فرهنگ و سیاست در آن ایام باشد. امروز مباحثی نظیر جامعه مدنی، توسعه سیاسی، توزیع قدرت و مطبوعات مستقل موله‌هایی مطرح و عمومی شده‌اند، اما در سال‌های آغازین دهه ۷۰ روز در شمار مسائل و دغدغه‌های نظری نه چندان روشنی به حساب می‌آمد. که با تمرکز در دایره‌های محدودی از فرهنگ، دانش و ارتباطات مطرح بود. شکل‌گیری جنبش اجتماعی اصلاحات در ۱۳۷۶ این مفاهیم را فراگیر کرد و بحث بر سر جامعه مدنی، قدرت سیاسی، نخبگان و رسانه‌ها، عمومیت بیشتری یافت. از این‌رو این تحقیق نیز سمت و سوی کتابی برابر انتشار گرفت.

انجام این تحقیق را مساعی استادان و صاحب‌نظران و همکاری‌های دوستان و همراهانی گرانقدر میسر کرده است. استاد ارجمند جناب آقای دکتر کاظم معتمدنژاد، که در آذرماه ۱۴۰۰ چهارم در خاک فرو برد، مسئولیت راهنمایی، و جناب آقای دکتر نعیم بدلی، شاورت آن را بر عهده داشتند. دوستان محقق و فاضل آقایان دکتر بلاغی، سین زرگری نژاد، دکتر محمدعلی اکبری، سیدفرید قاسمی، دکتر محمد جواد غلامرضا کاشی، عبدالعلی رضایی، دکتر محسن گودرزی، بهرام سلیمانی و مهندس حسنعلی ابوفاضلی در مراحل مختلف تحقیق مساعدت‌های بی‌دریغی داشته‌اند که از همه آنان صمیمانه تشکر می‌کنم. مؤسسه پژوهش و مطالعات فرهنگی بنیاد مستضعفان و جانبازان با فراهم آوردن امکان استفاده از آرشیو و منابع دست اول و آقای امرالله صفری با در اختیار گذاشتن مجموعه روزنامه‌های کمیاب خویش در این زمینه کمک‌های ارزنده‌ای کردند که جای امتنان فراوان دارد.

برای آن که این پژوهش به کتابی مناسب برای نشر تبدیل شود، نیاز به تغییراتی بود که در چاپ اول به گونه‌ای محدودتر و در چاپ دوم با حفظ اصالت و صورت اصلی تحقیق به شکلی وسیع‌تر انجام گرفت. چاپ اول کتاب با اقبال چشمگیری در محافل علمی و فرهنگی روبه‌رو شد و در ۱۳۸۲ عنوان کتاب تشویقی سال را نیز به خود گرفت، اما به رغم آن از امکان تجدید چاپ در دوره‌ای محروم ماند. اکنون ویراست دوم کتاب با اصلاحات و اضافات و فصل بندی جدید در فضای جدید فرهنگی کشور روانه بازار نشر شده است.

در این ویراست سعی شد تا نگاه انتقادی نگارنده به متن نیز در قالب پی‌گف‌ر فصل آخر افزوده شود. از دوست عزیز و اندیشمند، جناب آقای حسین پایا، مدیر انتشارات طرح نو، که مسئولیت نشر کتاب را در هر دو چاپ به عهده داشتند و نیز همکاران محترمشان، صمیمانه تشکر می‌کنم و یاد استاد فرزانه و فروتن کتر کاظم معتمدنژاد را، که به حق پدر علوم ارتباطات در ایران نام گرفت مجدداً گرامی می‌دارم.

هادی خانیکی

زمستان ۱۳۹۴